

Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků. Olomoucký případ škpt. Jaroslava Hesse (1896–1940)

Milan Vyhliďal

1. Úvodem

Bezprostředně po nacistické okupaci českých zemí začaly na domácí půdě vznikat více či méně organizované skupiny zabývající se zpravodajskou činností ve prospěch odboje. Řada těchto skupin mimo to personálně stavěla na vojenských profesionálech likvidované československé armády, což rodící se odboj zabývající se informační činností od počátku dostalo na poměrně solidní úroveň.

Významnost zpravodajství v českých zemích podtrhovala nejen přítomnost zbrojního průmyslu. Jistou důležitostí současně vynikala centrální poloha Protektorátu v srdci Evropy v kombinaci s umístěním důležitých komunikací. Zásluhou zpravodajských aktivit domácího odboje se tak londýnské vedení mohlo dostávat k významným informacím o vyzbrojování německé armády a také k podstatným náznakům prozrazujícím směry budoucí nacistické expanze.

Jednou z důležitých základů odbojové činnosti v Protektorátu se bez diskuzí stala rozsáhlá vojenská skupina s názvem Obrana národa (dále jen ON), která v letech 1939 až 1940 realizovala celé spektrum činností; od rozsáhlých příprav k ozbrojenému povstání, přes zpravodajskou činnost, až po organizovaný odsun různých osob do exilu.

Ilegální informační činností se zabývaly také další menší skupiny stavěné na bývalých vojenských profesionálech. Za všechny můžeme jmenovat například již legendární zpravodajsko-diverzní seskupení s názvem Tři králové (ve složení pplk. Josef Balabán, pplk. Josef Mašín a škpt. Václav Morávek), či čistě zpravodajskou organizaci Tři konšelé (ve složení škpt. František Fárek, škpt. Antonín Longa a škpt. Alois Čáslavka).

Další ze základů zpravodajské činnosti se v okupovaných českých zemích podařilo skrýt za oficiální činnost sítě tzv. Schmoranzových tiskových referentů. Jednalo se o rozsáhlou skupinu, jejíž činnost byla velice krátká, nicméně celkem intenzivní.

Problematika uvedené organizace se již v minulosti stala částečným objektem zájmu jak historiků, tak laických badatelů. Jejich práce se však soustředila především na významné řídicí pracovníky a její různé regionální aspekty zůstávaly prakticky nepovšimnuty. Předložený text má tak za úkol představit nejen úkoly a způsoby práce Schmoranzovy skupiny a metody činnosti nacistické tajné policie, ale právě také jistý místní aspekt, tedy vazbu uvedené skupiny na město Olomouc.¹

2. Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků

Ještě před nacistickou okupací bylo k tehdejšímu prezídiu ministerské rady přiřčeno tiskové oddělení pod vedením ministerského rady Zdeňka Schmoranze. To se následně dělilo ještě na Českou tiskovou kancelář (dále jen ČTK), které šéfoval Arnošt Bareš, a tiskovou dozorčí službu (dále jen TDS) v čele s JUDr. Osvoldem Svobodou. Po okupaci v březnu 1939, kdy padlo rozhodnutí kvůli dohledu nad protektorátním tiskem posílit dozorčí službu nad tiskem a zřídit tak další specializovaná místa tiskových referentů, se současně vyskytla více než vhodná příležitost k vybudování rozsáhlé informační sítě proti nacistům.²

Za oficiální činnost tiskové dozorčí služby se totiž daly pohodlně skrýt také aktivity vyložené realizované ve prospěch odboje. Mezi základní úkoly dozorčí

¹ Problematika protinacistické odbojové skupiny Schmoranzových tiskových důvěrníků se doposud nedočkala komplexního zpracování. Jejím aktivitám se různou měrou věnují zatím časopisecké studie jako například: BAREŠ, Arnošt – PASÁK, Tomáš: *Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939*. Historie a vojenství 17, 1968, č. 6–7; KOKOŠKA, Stanislav – PIVCOVÁ, Zuzana: *Generál Eliáš a Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků*. Historie a vojenství 45, 1996, č. 6 a VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka: *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války*. Paměť a dějiny 3, 2009, č. 3.

² KOKOŠKA, Stanislav – PIVCOVÁ, Zuzana: *Generál Eliáš a Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků*. Historie a vojenství 45, 1996, č. 6, s. 146. Na obsahu práce tiskové dozorčí služby se samozřejmě bytostně podepsala okupace. Protektorátní tisk nesměl publikovat zprávy o činnosti nacistické policie a značným omezením procházely také zprávy o německé branné moci. Potlačeny musely být také všechny informace o ilegálních akcích proti okupantům. V instrukcích se přímo uvádělo: „Úkolem tiskové dozorčí služby /TDS/ jest, aby v přímém styku s redakcemi působila k tomu, aby tisk neztěžoval a nekřivil práci vládních orgánů Říše a Protektorátu, ale také pozitivně aby tuto práci podporoval a pomáhal v ní. Redakterská činnost jest veřejný úkol a je spojena se stejnou odpovědností za osudy národa, jakou nese vláda“. Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOkA Olomouc), fond Okresní úřad Olomouc, karton 24, inv. č. 298, *Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku platných dne 27. března 1939*.

služby, které byly prováděny sítí podřízených tiskových referentů³ u okresních úřadů, totiž patřila nejenom kontrola všech tiskovin vycházejících na území Protektorátu a úzká kooperace s ČTK ve věci zpráv určených pro tisk. V rukou tiskových referentů se povinně sbíhaly také informace o jednáních zastupitelských sborů, dále zprávy o hospodářských, školských, církevních, stavebních a dopravních záležitostech, a co je důležité, končily u nich také zprávy, jejichž publikování se v protektorátní realitě neshodovalo s oficiálně stanoveným veřejným zájmem. Zde šlo především o různá úřední hlášení týkající se akcí odboje, nehod, zmizelých a hledaných osob, nálezů mrtvol atd., tedy záležitosti plně využitelné pro informační činnost rodícího se odboje.⁴

Výstavba Schmoranzovy zpravodajské sítě začala hned od druhé poloviny dubna 1939. Akce se dohodla s bývalým přednostou 2. (zpravodajského) oddělení hlavního štábu Ministerstva národní obrany (dále jen MNO) plk. gšt. Šimonem Drgáčem, který již od konce září 1938 působil jako zástupce MNO u nově zřízeného ministerstva propagandy a setrval zde i po mnichovských událostech, a také s další klíčovou osobou pplk. gšt. Janem Třebickým z téhož ministerstva. Vše navíc probíhalo s vědomím ministerského předsedy Aloise Eliáše a u německých úřadů se nová reorganizace prosadila potřebou sjednocení tiskové dozorcí služby a zvýšeného tiskového dozoru. Úkolem, který měl zůstat před okupanty skryt, ovšem bylo systematické shromažďování informací politického, hospodářského a také vojenského charakteru pro potřeby zahraničního odboje.⁵

Personální výběr budoucích referentů ovlivnil především vedoucí tiskové dozorcí služby JUDr. Osvald Svoboda a jeho zástupce, bývalý major československé armády, Josef Vais. Ze seznamu asi devadesáti důstojníků, který poskytlo likvidované zpravodajské oddělení hlavního štábu MNO, Vais vybral několik desítek osob. Není bez zajímavosti, že vybíral vesměs zkušené vojáky, kteří před nacistickou okupací sloužili v různých funkcích u vojenského zpravodajství. Likvidační oddělení MNO pak některé z těchto vytipovaných

³ Úkoly tiskového referenta stanovily oficiální instrukce takto: „Tiskovému referentu náleží vyřizovati veškeré tiskové záležitosti, které úřad po zákonu obstarává, pečovati o spořádané poměry v tisku, starati se i jinak o jeho potřeby a spolupůsobiti při vyřizování věcí povahy příbuzné, t. j. věcí, jež souvisejí nebo mohou mít vliv na tvoření veřejného mínění“. SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Litovel, karton č. 62, inv. č. 751, *Instrukce o výkonu tiskové a informační služby okresních a státních policejních úřadů*.

⁴ SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Litovel, karton č. 62, inv. č. 751, *Instrukce o výkonu tiskové a informační služby okresních a státních policejních úřadů*.

⁵ BAREŠ, Arnošt – PASÁK, Tomáš: *Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939*. Historie a vojenství 17, 1968, č. 6–7, s. 1017–1018 a STEHLÍK, Eduard: *Armádní generál Šimon Drgáč*. Vojenské rozhledy 24, 2015, č. 4, s. 115.

osob vyzvalo, aby se ve dnech 7. až 15. července 1939 hlásily ke školení organizované tiskovou dozorcí službou ve Štefánikově domě v Praze.⁶

V průběhu kurzu vedoucí školení, doktor Svoboda a Josef Vais, seznamovali budoucí tiskové referenty nejenom s povinnostmi při okresních úřadech, ale závěrem setkání Vais otevřeně promluvil o potřebách a formách ilegální práce. Současně přítomné informoval o zákazu odchodu do zahraničí, který mohl proběhnout jen na základě výslovného rozkazu. Tiskoví referenti zde také obdrželi krycí značky (pro oblast Čech se jednalo o čísla B 1 až B 22 a pro Moravu o čísla C 1 až C 16; přičemž značku C 3 obdržel olomoucký tiskový referent škpt. Jaroslav Hess) a umístěnky k jednotlivým okresním úřadům, kde měli postupně zahájit jak svoji oficiální, tak stínovou zpravodajskou činnost ve prospěch odboje.⁷

3. Jaroslav Hess v armádě a v odboji

Cesta Jaroslava Hesse, coby budoucího tiskového referenta u Okresního úřadu v Olomouci, do funkce nevedla přes výše uvedené školení, přesto měl s ostatními referenty mnoho společného. Stejně jako oni totiž patřil k bývalým zpravodajským důstojníkům československé armády.

Samotný Hessův životní příběh se z počátku nějak zvlášť neodlišoval od příběhů dalších desetitisíců mužů z českých zemí. Narodil se 28. ledna 1896 v Plzni a po maturitě na tamějším českém gymnáziu byl ve druhém válečném roce odveden jako tzv. jednoroční dobrovolník k plzeňskému c. a k. pěšímu pluku 35. S ním se také zanedlouho dostal na italskou frontu, kde ho v listopadu 1916 vážně přiotrávil plynový granát. Až do února následujícího roku pak pobýval v nemocničním ošetřování. V listopadu 1917 byl již jako velitel roty v hodnosti poručíka odeslán na rumunskou frontu. Po ukončení bojů 1. světové války se dostal do svobodné republiky a jako mladý důstojník se ihned přihlásil do řad vznikající československé armády.⁸

⁶ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), fond Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-6-314-2, Seznam zpravodajsky činných osob žijících na území ČSR, fol. 475–479; STEHLÍK, Eduard – LACH, Ivan: *Vlast a čest jim byly dražší nežli život*. Dvůr Králové nad Labem 2000, s. 203 a Vojenský ústřední archiv–Vojenský historický archiv (dále jen VÚA–VHA), fond 2. oddělení HŠ MNO, karton č. 377, inv. č. 338, Informace o důstojnících generálního štábu povolaných do kurzu tiskových referentů.

⁷ BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1020.

⁸ VÚA–VHA Praha, sbírka Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Jaroslava Hesse, nar. 1896, *Čistopis kvalifikační listiny – Část I*.

V březnu roku 1919 Jaroslav Hess služebně zakotvil, a to na přesně dvě desetiletí, na východním Slovensku. K významné události, která v budoucnu jeho život jednoznačně ovlivnila, došlo v roce 1925, kdy ho v hodnosti nadporučíka přidělili ke 2. (zpravodajskému) oddělení štábu velitelství Zemského vojenského velitelství (dále jen ZVV) v Košicích, tedy k jednomu z důležitých center výzvědné činnosti proti Maďarsku. Zde se Hess navíc seznámil již s výše uvedeným Janem Třebickým, který tamějšímu zpravodajskému oddělení v letech 1932 až 1936 dokonce přednostoval.⁹

Po rozsáhlé reorganizaci vojenského zpravodajství byla v roce 1936 ofenzivní činnost vyjmuta z kompetencí jednotlivých zemských vojenských velitelství a nově přešla přímo do rukou vojenského zpravodajského ústředí¹⁰ v Praze, které ji od té doby realizovalo prostřednictvím specializovaných výzvědných středisek (těsně před mnichovskými událostmi přeměněných na agenturně pátrací střediska) a jim podléhajícím předsunutých agenturních ústředí (dále jen PAŮ) umístěných přímo v pohraničních regionech.¹¹

Jaroslav Hess v důsledku výše uvedených změn přešel pod Výzvědné středisko IV (od roku 1938 se jednalo o Agenturně pátrací středisko IV) v Košicích. Služebně pak působil, jako štábní kapitán, u Předsunuté agenturní ústředny v Rimavské Sobotě, která se nadále soustředila na řízení části zpravodajské sítě proti horthyovskému Maďarsku. V uvedeném služebním zařazení, v podstatě ve zpravodajském terénu, nutně získával také velice cenné zkušenosti, které mohly být slušně uplatnitelné také v blízké budoucnosti v činnosti proti německým okupantům.¹²

Vlastní okolnosti počátků Hessova zapojení do odboje nejsou zcela zřejmé. Vzhledem k tomu, že řada klíčových aktérů okupaci nepřežila, jsme velkou měrou odkázáni na materiály z provenience německých bezpečnostních složek.

S jistotou můžeme alespoň tvrdit výše uvedené, totiž, že se Hess pražského školení pořádaného tiskovou dozorcí službou nezúčastnil. Hessovi, který se jako důstojník likvidované armády stejně chystal odejít do civilní

⁹ VŮA-VHA Praha, sbírka Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Jaroslava Hesse, nar. 1896, Kvalifikační listina – Část I.

¹⁰ Jednalo se o 2. (zpravodajské) oddělení hlavního štábu MNO.

¹¹ VŮA-VHA Praha, sbírka Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Jaroslava Hesse, nar. 1896, Kvalifikační listina – Část I a STRAKA, Karel: *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejich výsledků z let 1933–1939. Zpravodajské ústředí*. Praha 2017, s. 36–37.

¹² ABS, fond Mapy zpráv zpracované studijním ústavem ministerstva vnitra (f. Z), sign. Z-6-314-2, *Seznam zpravodajsky činných osob nezjištěných v ústřední evidenci obyvatel*, fol. 742 a TITL Zdeněk: *Rekonstrukce vývoje organizační struktury a personálii československého vojenského výzvědného zpravodajství (1. část)*. Praha 1995, s. 31–44.

služby, měl dát kontakt na ústředí Schmoranzovy skupiny (jmenovitě přímo na majora Vaise) nikdo jiný, než starý známý ze služby na Slovensku Jan Třebický. Vzájemné styky údajně navázali již v květnu roku 1939, tedy nedlouho po Hessově návratu ze Slovenska, kdy mu Třebický nejprve nabídl místo tiskového referenta v Moravské Ostravě. Hess tuto nabídku přijal a začal se na přijetí uvedené funkce také připravovat. Nicméně koncem května onemocněl a následně se až do poloviny července nacházel na dovolené. Počátkem července se Hess v Praze dověděl od Vaise se Schmoranzem, že místo tiskového referenta v Moravské Ostravě je již obsazeno npor. Štěpánem Karešem, a 8. července tak obdržel nové pokyny pro činnost, a to na Okresním úřadě v Olomouci.¹³

Sít tiskových důvěrníků byla budována vcelku rychle, o čemž svědčí řada dochovaných pramenů. Noví tiskoví referenti přicházeli na svá místa hned 19. července 1939, tedy krátce po ukončení pražského kurzu TDS, ovšem za situace, kdy nebyli do funkcí ještě formálně přiděleni. Chyběly patřičné dekrety a stále se ještě čekalo na schválení ze strany ministerstva financí. Nicméně z prezidií zemských úřadů přišel na okresní úřady jednoznačný pokyn, aby příchozím referentům nebylo v jejich nástupu činěno žádných obtíží.¹⁴

Jaroslav Hess do Olomouce přicestoval někdy v polovině července 1939. Jistě pak víme, že dne 13. července se zde také policejně přihlásil k pobytu, a to na tehdejší Müller Gasse 14 (dnešní ulice Dvořákova) v městské části Nová Ulice. Tímto současně zahájil své velice krátké působení ve funkci tiskového referenta olomouckého Okresního úřadu a současně též v odboji proti okupantům.¹⁵

Čistě objektivně vzato město Olomouc nepatřilo ke klíčovým centrům Protektorátu (nemohlo se tak například rovnat Praze, Plzni, Moravské Ostravě, Brně či Přerovu), nicméně také zprávy z Olomouce mohly spoluvytvářet komplexní obraz o tom, co se v Protektorátu děje a jaké mohou být další zámysly

¹³ Národní archiv (NA), fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (f. 109), sign. 109-4-535, *Schlusßbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere*, fol. 44–45. Podle stávající odborné literatury byl Jaroslav Hess do funkce tiskového referenta Okresního úřadu v Olomouci uveden již v tzv. první etapě, tedy v květnu 1939. Mělo se jednat o období získávání zpráv pouze z důležitých protektorátních center, jako byla Plzeň, Moravská Ostrava, Brno a Olomouc. BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1019. Jak ale je a bude ještě v textu uvedeno, tak se do Olomouce dostal až ve druhé polovině července roku 1939.

¹⁴ SOKa Olomouc, fond Okresní úřad Litovel, karton č. 61, inv. č. 659, *Zaměstnanci resortu ministerstva národní obrany přidělení k úřadům jako tiskoví referenti*, fol. 706.

¹⁵ SOKa Olomouc, fond Policejní přihlášky Olomouc, *Policejní přihláška Jaroslava Hesse*, nar. 1896. Zajímavá je také poznámka odhlášení/odstěhování v Hessově ohlašovacím listku, kde je bez bližší adresy uvedeno datum 6. září 1939 a město Brno. V uvedené době se Jaroslav Hess nacházel ve vazbě ve věznici brněnského gestapa na Špilberku.

okupantů. Z významných podniků, na které se dalo v tomto směru zaměřit, je třeba zmínit alespoň Moravské ocelárny a železárny v Řepčíně, hodolanské železárny Kosmos a především letecké opravárenské dílny na olomouckém Šibeníku. Mimo to německá branná moc ve městě od československé armády převzala značné množství kasáren, skladů a dalších zařízení.

Hess však přišel do města, na které neměl žádné rodinné ani profesní vazby. Z předchozích řádků víme, že sám patřil k plzeňským rodákům a celou svoji služební dráhu strávil na východním Slovensku. Znalost místních reálií tak byla bezesporu velice slabá, a taktéž je složité rekonstruovat jeho případné kontakty na vznikající rezistenční skupiny přímo ve městě (například na v úvodu zmíněnou Obranu národa). Jeho zařazení do místa, které prakticky neznal, tak na druhou stranu odpovídalo určité živelnosti a možnostem tehdy budovaného odboje, včetně Schmoranzovy zpravodajské sítě. Ta, ačkoli se velkou měrou skládala ze zpravodajských profesionálů, což představovalo ohromnou výhodu, byla vedena přece jen skupinou „neodborníků“¹⁶.

4. Rozbití Schmoranzovy skupiny

Bezpečností opatření proti centrům domácí rezistence se úměrně zvyšovala s přibližujícím se válečným konfliktem. Německá tajná policie první velké zásahy proti odboji realizovala jen několik málo dnů před napadením Polska. První oběti tohoto tažení pak představovali právě příslušníci Schmoranzovy skupiny tiskových důvěníků.

Jejich aktivity a desítky zapojených osob v kombinaci s ne zrovna ideální konspirací nezůstaly dlouho utajeny. Zatýkáci akci proti Schmoranzovým lidem nacisté spustili po celém protektorátním území v pátek 25. srpna 1939. Pro vzájemnou provázanost německá policie zasáhla po prvních výsledcích také v nadřazeném orgánu Schmoranzovy skupiny v Předsednictvu ministerské rady, kde zatkla také Hessova bývalého nadřízeného Jana Třebického. V trezoru Dr. Osvalda Svobody z tiskové dozorcí služby Němci navíc objevili mapu popisující síť tiskových důvěníků spolu s krycími značkami a asi stovkou

¹⁶ Nutno říci, že o Schmoranzových schopnostech od počátku ve vojenských odbojových kruzích panovaly určité pochybnosti. Problematická byla také vlastní konspirace skupiny, které nepřispívalo zaangażování velkého množství bývalých důstojníků. VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka: *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války. Paměť a dějiny*, 2009, č. 3, s. 103; FÁREK, František: *Stopy mizí v archivu...* Praha 1975, s. 211–212 a HAVEL, František: *Převedení zprav. fondu 2. odd. hl. štábu do propagačního úřadu v Dušní ulici a souvislost této akce s gen. Eliášem*, s. 4. (Havlova nepublikovaná práce pochází z držení pana Ing. Jiřího Havla. Dostal jsem se k ní v roce 2018.)

zpráv vojenského charakteru. Něco se sice podařilo včas zlikvidovat, ale i tak se gestapo dostalo k poměrně bohatému úlovku.¹⁷

Jaroslava Hesse zadrželi spolu s dalšími moravskými „tiskaři“ úředníci brněnské německé tajné policie hned v první vlně 25. srpna. Do osidel brněnského gestapa nepadli jen moravští tiskoví referenti, ale také přímo Zdeněk Schmoranz s dr. Svobodou, které policie zajistila při jejich služební cestě ve Zlíně. Spolu s moravskými tiskovými referenty pak putovali do vazby na brněnský Špilberk.¹⁸

V Brně nikoho ze zadržených prozatím nepodrobovali výslechům. Zpočátku byli sice drženi od sebe na celách, odkud někdy i dva týdny nevycházel, nicméně setkávat se mohli například na záchodech, kam se chodilo často hromadně, později přímo na celách a na různých pracích v hradním areálu. Další čas na celách pak podle dochovaných vzpomínek trávili neustálým memorováním hodnot SS.¹⁹

Tento stav mnohé z internovaných utvrdil v pocitu, že se nacházejí v postavení ne vězňů, ale jakýchsi rukojmích. Ten se ještě více umocnil po napadení Polska. Falešnou jistotou všechny také naplňovalo každým dnem očekávané vojenské vystoupení Francie a Velké Británie proti Hitlerovu Německu.²⁰

Jako rána z čistého nebe zapůsobil koncem září 1939 nečekaný příjezd příslušníků III. (protišpiónážního) oddělení pražského gestapa v čele s nechvalně známým vyšetřovatelem Oskarem Fleischerem. K výsledku byli hned předvoláni jak Zdeněk Schmoranz s dr. Osvaldem Svobodou, tak neformální vedoucí moravských tiskářů, bývalý major gšt., Bohumil Klein. Brněnští „tiskaři“ žili doposud v bláhové izolaci a neměli tušení o rozsáhlých zatýkácích akcích v Praze nejen mezi tiskovými referenty, ale také v samotných řadách

¹⁷ KOKOŠKA, S. – PIVCOVÁ, Z.: *Generál Eliáš*, s. 148–149; BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1022–1023 a KOUTEK, Jaroslav: *Tichá fronta*. Praha 1985, s. 57. Na rozsáhlé zatýkání musely rychle zareagovat také nadřízené protektorátní orgány. Z obav nařídily, aby v místech, kde k zatýkání došlo, byl hned ustanoven nový referent tiskové služby, avšak ne z řad legionářů nebo bývalých důstojníků z povolání. SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc, karton 24, inv. č. 595, Č. j. 34.327/pres. z 26. srpna 1939.

¹⁸ VÚA-VHA Praha, fond 2. oddělení HŠ 1919–1939, karton č. 377, Věc: Hess Jaroslav, škpt. – Verhaftung.

¹⁹ Muzeum města Brna (MMB), fond dokumentace 1. a 2. odboje, inv. č. 154259, Vzpomínky Františka Gregora. Za poskytnutí materiálů ze sbírek MMB děkuji Mgr. Martinu Samsonovi z oddělení historie Muzea města Brna.

²⁰ MMB, fond dokumentace 1. a 2. odboje, inv. č. 153578, Vzpomínky Albína Hejtmánka, fol. 82–83.

ON. Po prvotní sérii výsledků plných cílených otázek ze strany Fleischerových lidí, tak mezi nimi nastalo všeobecné zděšení.²¹

Bylo zřejmé, že dříve nebo později se všichni dočkají přesunu k dalšímu vyšetřování přímo do Prahy. Dočkali se začátkem října 1939, kdy všechny zadržené včetně Jaroslava Hesse nahnali do nákladního automobilu a pod ozbrojenou eskortou zamířili na Pankrác. Jen Bohumilu Kleinovi se dostalo té smutné výsady, že se vezl s Oskarem Fleischerem automobilem.²²

Z důležitých otázek zůstává a je současně předmětem dalšího studia, co vlastně stálo za zásahem proti Schmoranzovým lidem. Podle obžaloby na tom měl největší podíl agent kategorie V, tzv. V-Mann.²³ Objevují se také dohady, zda policii na stopu nepřivedl již také legendární spolupracovník československé rozvědky A-54, tedy Paul Thümmel, nebo zda k odhalení ilegálních zpravodajských aktivit nedošlo z důvodu zrady jednoho z tiskových důvěrníků. Právě podle poválečných dokumentů k rozkrytí skupiny měly dopomoci informace od bývalého štábního kapitána a tiskového referenta v Poliře Václava Menerta, který se při pozdějších procesech stal jedním z korunních svědků.²⁴

Pražské gestapo tiskové referenty od počátku podrobovalo velice tvrdým výslechům. Ještě sice neznali všechny souvislosti týkající se jejich činnosti, ale díky srovnávání výsledkových protokolů i od zatčených z jiných vojenských skupin se nakonec podařilo odhalit podstatnou část jejich úkolů a získat tak ucelenější obraz nejen o fungování Schmoranzovy organizace.²⁵

Jaroslav Hess v průběhu výslechů podobně jako řada jeho kolegů popíral skoro vše, včetně shromažďování zpravodajských informací a obdržení krycí

²¹ MMB, fond dokumentace 1. a 2. odboje, inv. č. 153578, Vzpomínky Albína Hejtmánka, fol. 83–84.

²² MMB, fond dokumentace 1. a 2. odboje, inv. č. 153578, Vzpomínky Albína Hejtmánka, fol. 86.

²³ Agenti kategorie „V“ byli nejlepší, osvědčení a pravidelně placení důvěrníci.

²⁴ VAJSKEBR, J. – ŠUSTROVÁ, R.: *Německá bezpečnostní opatření*, s. 103; KOKOŠKA, Jaroslav – KOKOŠKA, Stanislav: *Spor o agenta A-54*. Praha 1994, s. 150; NA, fond Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze (f. 207), karton č. 936, sign. 207-936-1, Seznam zajištěných zaměstnanců politické správy a vládní policejní služby v Čechách; VÚA-VHA, sbírka Nacistické procesní spisy, karton č. 12, sign. 128, Anklageschrift, Berlin 15. Oktober 1941 (Obvinění z 15. října 1941). Jeden ze zadržených tiskových referentů Eduard Šindler (po válce si změnil příjmení na Svatoň) jako původce svého neštěstí uvedl právě Václava Menerta, který „... udal asi ze zjištěných důvodů skupinu asi 40 důstojníků, tzv. tiskových referentů v srpnu 1939 býv. gestapu. Dotyčný s ženou (oženil se asi koncem 1939 neb během 1940) byli také hlavními svědky proti nám u tzv. Lidového soudu v Berlíně ve dnech 10. a 11. XII. 1941.“ VÚA-VHA, sbírka Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Eduarda Svatoně (Šindlera), nar. 1896, Příhláška pro důstojníky a rotmistry z povolání Eduarda Svatoně.

²⁵ BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1024–1025 a KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A-54*, s. 150.

značky (C 3). Jistým způsobem mu pomáhalo, že se nezúčastnil pražského rekvalifikačního kurzu, kde se o potřebě zpravodajské činnosti otevřeně hovořilo. Přiznával jen skutečnost, že měl na Barešův pokyn sledovat chování různých lidí na Okresním úřadu v Olomouci. Gestapo v Hessevých případech stavělo především na výsledkových protokolech majora Vaise, podle kterých měli referenti Bohumil Klein, Štěpán Kareš, Josef Matějo a Jaroslav Hess, tedy tiskaři, jež se nezúčastnili rekvalifikačního kurzu, dostat za jeho přítomnosti od Svobody pokyn shromažďovat politické a vojenské zprávy jak z území Protektorátu, tak odstoupeného pohraničí. Pro Hesse ovšem bylo důležité, že se gestapo k žádným přímým usvědčujícím důkazům (tedy Hesseovým zpravodajským relacím) do konce vyšetřování nedostalo.²⁶

Proč tomu tak bylo, není zřejmé. Je možné, že se mu nic uceleného v průběhu krátkého angažmá u olomouckého úřadu shromáždit nepodařilo, nebo že vše, co by ho mohlo kompromitovat, zničil. Nicméně v průběhu vyšetřování se koncem října 1939 při jedné eskortě k výsledku Arnoštu Barešovi zmínil o možném nebezpečném materiálu, který by mu mohl velmi přitížit. Jednalo se o psaní, kterým Hess reagoval na Barešovu instrukci k získávání zpravodajských informací z odstoupených Sudet. Konkrétně se jednalo o sondování kolem Věstníku české menšiny,²⁷ který za podpory Němců vycházel v Novém Jičíně. Hess svůj dopis adresoval bývalé civilní zaměstnankyni 2. (zpravodajského) oddělení HŠ MNO Marii Jungmanové, jejíž adresa ve Schmoranzově akci fungovala jako jedna ze schránek pro předávání zpráv na ústředí.²⁸

Uvedený list, jakožto zřejmě jediný existující kompromitující materiál, o kterém Jaroslav Hess věděl, se do rukou německé tajné policie nikdy nedostal. S největší pravděpodobností ho musel zničit Arnošt Bareš, nebo spíše přímo Jungmanová.

5. V koncentračním táboře v Dachau

Začátkem roku 1940 pražské gestapo vyšetřování ukončilo a z jara na základě získaných poznatků vypracovalo podrobnou zprávu nejen o Schmoranzově, ale také dalších přidružených odbojových skupinách. Ta pak putovala přímo do rukou státního tajemníka SS-Gruppenführera K. H. Franka. Ačkoli tato

²⁶ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (f. 109), sign. 109-4-535, Schlussbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere, fol. 44–45.

²⁷ Věstník české menšiny byl v letech 1938 až 1940 jedinými českojazyčnými novinami vydávaným v odstoupeném československém pohraničí.

²⁸ BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1026–1027.

zpráva nemohla ze své podstaty podat přesný obraz o stavu domácí rezistence (gestapo například operovalo s konstruktem, že jisté přípravy k odboji byly činěny již v předokupačním období), přece jen státnímu tajemníkovi přinesla základní představu o rozsahu a fungování domácích zpravodajských skupin.

V březnu nic nebránilo tomu, aby celá „tiskařská“ skupina byla předána k dalšímu řízení přímo nacistické justici. Vyšetřování skončilo a gestapo muselo nelibě nést fakt, že se proti více členům Schmoranzovy skupiny nepodařilo shromáždit zcela přesvědčivé důkazy. Taktéž v případě Jaroslava Hesse se musela závěrečná zpráva chtít nechtě smířit s absencí usvědčujících důkazů.²⁹

Vyšetřování jak tajně policii, tak později vyšetřujícímu soudci v Drážďanech, dále komplikovala skutečnost, že řada důležitých aktérů zapojených do skupiny, či s ní úzce spolupracujících, v průběhu šetření zemřela. Začátkem října 1939, krátce po eskortě do Prahy, spáchal ve vazbě na Pankráci sebevraždu vedoucí moravských „tiskařů“ Bohumil Klein. V prosinci, krátce po svém zatčení, skokem z okna pražské úřadovny gestapa ukončil svůj život podplukovník Tomáš Houška z ON, který jako bývalý zpravodajský analytik udržoval silné kontakty se některými členy Schmoranzovy skupiny.³⁰ Konečně, v březnu 1940, zemřel v pražském lazaretu SS Hessův předválečný nadřízený z košického působíště a klíčová osoba stojící za formováním Schmoranzovy skupiny Jan Třebický. Zvláště u Třebického německá tajná policie využívala při výsleších zvráceným způsobem jeho vážné žaludeční choroby při vynucování dalších a dalších výpovědí.³¹

Drážďanský vyšetřující soudce tak musel Jaroslav Hesse pro nedostatek důkazů spolu s některými dalšími „tiskaři“ nakonec propustit. V uvedeném momentu se ale paradoxně začala plnit tragická předpověď komisaře Fleischera, který při jednom z posledních výslechů ještě v Praze Hessovi oznámil: „Hess, vy jste ten největší lhář ze všech, ale vy to také jako první odnesete.“³²

Hlavní říšský bezpečnostní úřad (Reichssicherheitshauptamt, dále jen RSHA) totiž mohl na návrh gestapa rozhodnout o odeslání vězněné osoby do koncentračního tábora. Jednalo se o ukázkový případ mimosoudní

²⁹ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (f. 109), sign. 109-4-535, *Schlufbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere*, fol. 44–45.

³⁰ FÁREK, František: *14. prosince 1939*, s. 4–5 (nepublikovaná práce); ABS, fond Německé soudy v Říši (f. 141), sign. 141-63-1, *Schlufbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere* (Závěrečná zpráva o procesu se Zdeňkem Schmoranzem a spol.), fol. 80–81 a VÚA-VHA, sbírka Žádostí o vydání osvědčení podle zákona č. 255/46 Sb., Osobní spis Tomáše Houšky, nar. 1896.

³¹ ABS, fond Německé soudy v Říši (f. 141), sign. 141-63-3, *Schlufbericht zum Vorgang Schmoranz und Andere* (Závěrečná zpráva o procesu se Zdeňkem Schmoranzem a spol.), fol. 66 a BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1027–1028.

³² BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1028–1029.

perzekuce, tak příznačný pro všechny totalitní režimy. Jaroslav Hess se tak skutečně nedočkal ničeho jiného. Spolu s dalšími neusvědčenými „tiskaři“ ho 5. srpna 1940 odeslali do nechvalně známého zařízení v Dachau, kam po čtyřdenním transportu také dorazil.³³

Od roku 1940 se v Dachau vytvářela zcela nová česká komunita. První skupina krajanů sem dorazila již 5. března 1940 transportem ze Sachsenhausenu a další přicházeli, stejně jako tiskaři, ve značném počtu přímo z věznic německé tajné policie. Do konce roku 1940 bylo do tohoto bavorského tábora deportováno celkem 978 Čechů.³⁴

Hned po svém příjezdu do Dachau se Hess se svými kolegy dočkal odeslání do tzv. trestního oddílu (Strafkompanie). Ten měl oproti jiným zařazením mnoho nevýhod. Psát domů a obdržet poštu mohli zdejší vězni pouze jedenkrát za čtvrt roku, nesměli kouřit a navíc si nemohli přilepšovat ani nákupem v již tak hubené táborové kantýně.³⁵

Na pobyt v trestním oddíle po válce vzpomínal přímo jeden z Hessových spolutrpiteľů, bývalý kapitán gšt. a tiskový referent v Uherském Hradišti František Bureš: „V koncentračním táboře Dachau byli jsme dáni na t. zv. Strafblock, kde byly podmínky života proti ostatním ztíženy. Mohli jsme psát domů jednou za 3 měsíce a nesměli jsme dostat do rukou noviny, které jinak v táboře byly. Riskoval jsem s nynějším pplk. gšt. Ťokanem,³⁶ noviny jsme při práci tajně na smetišti vybírali, četli tajně večer na záchodě a pak zprávy předávali svým kamarádům. Věsti politické řeči, sdělovati zprávy i z novin, bylo přísně zakázáno a mohlo končiti při prozrazení smrtí. Přesto jsme ve své činnosti pokračovali a tak jsme kolem sebe měli okruh dobrých Čechů, jímž jsme mohli své získané zprávy podávati.“³⁷

³³ VÚA-VHA Praha, sbírka Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Hugo Vachlera, nar. 1903, Životopis a sbírka Žádosti o vydání osvědčení podle zákona č. 255/46 Sb., Osobní spis Hugo Vachlera, nar. 1903, Vložka G k žádosti o vydání osvědčení podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

³⁴ ZÁMEČNÍK Stanislav: *To bylo Dachau*. Praha – Litomyšl 2003, s. 185.

³⁵ KAŠÁK Karel: *Češi v koncentračním táboře Dachau*. In: FALTUS, Emanuel (ed.): *Almanach Dachau – Kytice událostí a vzpomínek*. Praha 1946, s. 18 a HENYCH Ludvík: *Konec Dra Alfreda Fuchse v Dachau*. In: FALTUS, Emanuel (ed.): *Almanach Dachau. Kytice událostí a vzpomínek*. Praha 1946, s. 35.

³⁶ Jaroslav Ťokan před válkou sloužil v hodnosti majora gšt. na velitelství II. sboru v Hradci Králové. Po okupaci se stejně jako Jaroslav Hess zapojil do činnosti Schmoranzovy skupiny tiskových důvěrníků a působil jako tiskový referent na Okresním úřadě v Hradci Králové. VÚA-VHA Praha, sbírka Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Jaroslava Ťokana, nar. 1898, Čistopis kvalifikační listiny – Část I.

³⁷ VÚA-VHA Praha, sbírka Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Františka Bureše, nar. 1905, Vložka čís. 1 k otázce čís. 50.

V koncentračním táboře Dachau se současně vyplnila Fleischerova předpověď. Přesně čtyři měsíce po svém příchodu, dne 9. prosince 1940 ve tři hodiny ráno, zde vězeň číslo 14185 jménem Jaroslav Hess zemřel. Jako oficiální příčinu smrti v jeho úmrtním listě nalezneme prakticky všeříkající srdeční selhání. Pravdivé okolnosti Hessova konce se s jistotou nikdy nedozvíme.³⁸

Stal se tak jednou z mnoha obětí velmi krutého období zimy a jara let 1940 až 1941. Jen od počátku prosince do konce května zde zahynulo na 2347 osob, což byla celá čtvrtina tehdejšího osazenstva tábora. Tragické je, že na mimořádně vysoké úmrtnosti se podepsala cíleně vyvolaná snaha vytvořit v táboře nelidské podmínky.³⁹

6. Závěrem

Série soudních procesů s tiskovými referenty proběhla skoro přesně po roce od Hessovy předčasné smrti. Ve dnech 12. až 13. listopadu 1941 Volksgerichtshof v Berlíně odsoudil vedoucí členy organizace Schmoranze, Svobodu a Vaise k trestu smrti a Arnošta Bareše k deseti letům káznice.⁴⁰

Proces s českou devatenáctičlennou skupinou tiskových referentů proběhl o měsíc později. Ve dnech 14. až 15. ledna 1942 se pak konal proces s moravskou skupinou, který skončil rozmezím trestů od tří do dvanácti let. Tresty ale nebyly konečné. Řadu tiskových referentů z české i moravské skupiny po odpykání trestu stejně jako Hesse čekal transport do koncentračních táborů, kde často z důvodu likvidačních podmínek zahynuly.⁴¹

Po válce byl Jaroslav Hess za svoji oběť v odboji *in memoriam* povýšen nejprve do hodnosti majora, posléze do hodnosti podplukovníka. Krátké zdůvodnění k povýšení velice stroze uvádí: „Účastnil se ilegálního hnutí, pro které byl zatčen, odeslán do koncentračního tábora, kde zemřel v r. 1941, přesné datum nebylo možné zjistit“.⁴² Do dnešních dob Jaroslava Hesse připomíná kenotaf na hrobě rodiny Hessovy na Ústředním hřbitově v Plzni.⁴³

³⁸ The United States Holocaust Memorial Museum, sign. RG-67.034M a Arolsen Archives, Úmrtní list Jaroslava Hesse, nar. 1896. Online: <https://collections.arolsen-archives.org/document/10092282> [cit. 26. 3. 2023].

³⁹ ZÁMĚČNÍK S.: *To bylo Dachau*, s. 101.

⁴⁰ BAREŠ, A. – PASÁK, T.: *Odbojová organizace*, s. 1029.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² VÚA-VHA Praha, sbírka Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Jaroslava Hesse, nar. 1896, Návrh na povýšení.

⁴³ E-mailové sdělení Jany Sedlákové ze Správy hřbitovů a krematoria města Plzně ze dne 23. 3. 2023.

Početná Schmoranzova skupina tiskových důvěrníků se zařadila k významným organizacím počátků domácího zpravodajského odboje. Její členové působili, samozřejmě s různou intenzitou danou místními specifiky a osobními možnostmi a schopnostmi, při okresních úřadech po celém území Protektorátu Čechy a Morava. Stávající historiografie se doposud věnovala vedoucím činitelům této skupiny, případně skupinu vykreslovala v rámci dějin protinacistického odboje pouze v jisté obecnosti. Pro komplexní porozumění fungování uvedené skupiny je ale nutné se zabývat také jejími regionálními aspekty. Právě k souhrnnému pochopení krátké činnosti Schmoranzových tiskařů má dopomoci taktéž předložený text.

Schmoranz's Group of Intelligence Confidants. The Olomouc Case of Staff Captain Jaroslav Hesse (1896–1940)

Abstract

The present article deals with the issue of Zdeněk Schmoranz's resistance group. This group operated throughout the entire territory of the Protectorate in 1939 and was mainly engaged in intelligence activities against the German occupants. This research deals with the regional aspects of the aforementioned group in the city of Olomouc and the specific activities of the former member of Czechoslovak Army Jaroslav Hess (1896–1940).

Keywords: Zdeněk Schmoranz (1896–1942); Jaroslav Hess (1896–1940); Military Intelligence; Anti-Nazi resistance; Czechoslovak Army

PhDr. Milan Vyhliđal, Ph.D. (born 1985) works at the Faculty of Military Leadership of the University of Defense in Brno. In his work, he deals with the issues of the Czechoslovak army and the Czechoslovak military anti-Nazi resistance 1939–1945.

e-mail: milan.vyhliđal@unob.cz